

Taloustieteen itseriittoisuudessa on riskinsä

– Helsingin yliopiston professori Uskali Mäen haastattelu

Haastattelu on tehty 12.11.2018

Uskali Mäki johtaa yhteiskuntatieteiden tieteenfilosofian tutkimusyksikköä TINTiä. Hänen edustamansa tieteellinen realismi ottaa vakavasti totuuden tavoittelun. Erikoisalallaan taloustieteen tieteenfilosofiassa hän on tutkinut mm. ekonomistien itseymmärrystä, teoreettisten mallien luonnetta, tieteellistä imperialismia ja retoriikkaa. Hän suosittelee ekonomistien koulutuksen laaja-alaistamista, yhteistyötä muiden tieteenalojen tutkijoiden kanssa ja ottamaan vastaan muilta aloilta taloustieteeseen kohdistuvaa kritiikkiä. Nykyisin suosiota saanut totuuden väheksyminen politiikassa on vastoin tieteellistä realismia. Taloustieteenkin arvovalta voi heikentyä, ja sen pitäisi vastata arkiajattelun ja populismin haasteisiin.

Tieteenfilosofiassa edustat tieteellinen realismi -nimistä suuntausta. Miten esittäisit sen pähkinäkuoressa?

TIETEELLINEN REALISMI ottaa todellisuuden ja tieteen tosissaan siinä mielessä, että tiede on selkainen ihmisen luoma instituutio, jonka tehtävänä ja saavutuksena on ottaa selkoa todellisuuden salaisuuksista. Toisin sanoen todellisuus on olemassa ihan tieteestä riippumatta, ja tieteen tuloksia pitää voida arvioida totuuden kannalta. Tieteellisestä realismista hyvä lähde on **STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY** (2017).

OMA KONTRIBUUTIONI on ollut ajatus, ettei ole olemassa vain yhtä tieteellistä realismia, joka soveltuisi kaikkiin tieteenaloihin. Se pitää räätälöidä tieteenalakohtaisesti. On erityyppisiä tieteenaloja, ja taloustiede on erilainen kuin esimerkiksi fysiikka. Sen takia sen formuloinnin pitää olla erilainen taloustieteelle. Esimerkiksi ei voida sanoa, että taloudellinen todellisuus on olemassa ihmismielestä riippumatta kuten fysikaaliset objektit. Eikä taloustiede postuloi sellaisia ei-havaittavia entiteettejä kuten elektronit, vaan se pikemminkin idealisoi arkimaailman entiteettejä. Toinen iso teemani on ollut osoittaa, millä ehdoilla tieteellinen realismi on sopusuhteissa ”epärealististen” taloustieteellisten mallien

kanssa. Tämä korjaa sen erheellisen ajatuksen, että jos hyväksyt epärealistisuuden malleissa ja niiden oletuksissa, olet antirealisti.

Onko tieteellinen realismi yleensä ns. positiivista (teoreettista ja empiiristä) tieteen tutkimusta vai pyrkiikö se myös johtamaan normatiivisia suosituksia tieteen tekijöille?

TÄSSÄ ASIASSA on kaksi puolta. Ensinnäkin tieteellinen realismi esitetään useimmiten selittävässä teoriassa. Idea on se, että meillä on sellainen fakta, joka vaatii selitystä, ja se fakta on, että tiede on huikea menestystarina, empiirisesti ja teknologisilta seuruksiltaan. Se on muokannut meidän maailmamme ja elämäntapamme aivan uusiksi. Tämä menestys selitetään sillä, että tiede viittaa todellisiin asioihin ja on saavuttanut tosia teorioita näistä asioista.

Tieteellisen realismin mukaan tiede on ollut menestyksellistä, koska se on saanut selville tosiasioita.

NORMATIIVISET IMPLIKAATIOT tästä voivat olla ensinnäkin sellaiset, että kun katsotaan niitä tie-

ERI TIETEENALOILLA ON OMAT NORMINSA, JOTEN NIIDEN KOHTAAMISEEN VOI LIITTYÄ JÄNNITTEITÄ JA YHTEENOTTOJA.

teenaloja, joilla tällainen menestys on ollut kiistatonta, se voidaan tulkita velvoitteena, että muiden tieteenalojen pitäisi imitoida näitä tieteenaloja. Toinen vaihtoehto on sitten se, että ihan suurin tein komennetaan tieteitä. Ottakaa nyt ihmeessä selkoa, miten maailma makaa!

Tieteenfilosofeilta voi tulla sellaisia arvioita, joiden ekonomistit kokevat kyseenalaistavan oman toimintansa ja jopa koko elämäntyönsä. Siitä voidaan loukkaantua syvästi. Oletko havainnut tällaisia reaktioita ekonomisteilta? Onko tullut vihapostia?

EN OLE SAANUT vihapostia. Minun tilanteeni on suhteellisesti helpohko, ja se ehkä johtuu osittain siitä, että olen viettänyt osan akateemisesta elämästäni ekonomistien keskuudessa. Ymmärrän ekonomistien sielua ehkä paremmin kuin moni muu, joka on saanut koulutuksensa filosofiassa ja käynyt muutama taloustieteen kurssin ja on kauhean kriittinen. He eivät ymmärrä sitä sisältä käsin.

MUTTA TÄMÄ herkkähipiäisyys on ihan totta. Se koskee monia muitakin tieteenaloja. Ne eivät hevin soisi, että ulkopuoliset tulisivat kommentoimaan tai ohjeistamaan heidän tekemisiään. Taloustieteilijät kyllä usein tuppaavat olemaan säikympiä kuin muut yhteiskuntatieteilijät. Onneksi on paljon poikkeuksiakin, kuten useimmat nobelistit, joiden kanssa minun on ollut luontevaa keskustella. Heillä usein on sellaista avarakatseisuutta ja vastuunkantoa omasta tieteenalastaan, että he kokevat tieteenfilosofisen pohdinnan tarpeelliseksi.

Ekonomistit eivät välttämättä tykkää siitä, että heidän toimintaansa arvioivat ulkopuoliset.

MAAILMAN SUURIN YHTEISKUNTA-TIETEIDEN TIETEENFILOSOFIAN TUTKIMUSYKSIKKÖ

Johdat yhteiskuntatieteiden tieteenfilosofian tutkimusyksikköä TINTiä¹ Helsingin yliopistossa. Mitä siellä nykyään tutkitaan?

TINT ON ALANSA suurin maailmassa, ja yleensä se rankkeerataan ykköseksi myös laadultaan. Sen sisällä on myös suurin kansainvälinen keskittymä taloustieteen filosofeja. Ensi vuonna järjestämme jo toista kertaa alan päätapahtuman Helsingissä.

TUTKIMUSKOhteina ovat mm. mallit ja selittäminen, tieteidenvälisyys sekä taloustiede viejänä ja tuojana, tiede sosiaalisena järjestelmänä ja tieteen rooli yhteiskunnassa. Meillä on paljon potentiaalia akateemiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, ml. tiedepolitiikkaan, jonka tutkimusperustaisuutta olisi Suomessa syytä vankistaa. Olen kaavailut, että TINTin varaan olisi rakennettavissa laadukas tieteen tutkimuksen instituutti, jollainen Suomesta puuttuu.

OLIN ULKOMAILLA viitisentoista vuotta ja niistä yli 11 vuotta Rotterdamissa Erasmus-yliopistossa, jossa perustimme taloustieteen filosofian instituutin, joka käynnisti ensimmäisen kansainvälisen tohtorikoulutusohjelman taloustieteen filosofiassa. Siitä jäi sellaista viritystä, että kun sain akatemiaprofessorin täällä Suomessa, rupesimme rakentamaan isompaa kuviota tännekin.

Miten oli mahdollista perustaa näin iso yksikkö Suomeen?

ENSINNÄKIN akatemiaprofessuuriin kuuluu paketti rahaa, jolla saa perustettua tutkimusryhmän. Sitten kun se sai kansainvälistä näkyvyyttä aika nopeasti – ehkä siihen myös siirtyi hiven mainepääomaa Rotterdamin ajoista – niin tänne oli hyvin helppo saada ulkomaalaisia huippututkijoita. Kun tämän profiili

nousi ja volyyymi kasvoi, niin touhuun liittyi muuta väkeä, joka hankki rahoitusta eri puolilta, kuten viisailta säätiöiltä. Sitten saatiin tämä Suomen Akatemian huippuyksikön status vuosiksi 2012–2017, ja sehän on paljon massiivisempi rahoituspohjaltaan.

Montako tutkijaa tässä on?

TÄSSÄ ON OLLUT 30–40 ihmistä, joista on ollut ehkä puolet suomalaisia. Taloustieteen filosofian spesialisteja on ollut tusinan verran, aivan huimaa.

TALOUSTIETEEN TIETEELLINEN IMPERIALISMI

Olet tutkinut mm. poikkitieteellisyyttä ja tieteellistä imperialismia, erityisesti taloustieteen yhteydessä. Miten ekonomistit harjoittavat tieteellistä imperialismia?

ENSIN PARI taustahuomiota. Tieteidenvälisyydestä puhutaan nykyään aika hövelisti, sitä syvemmlä ymmärtämättä, ikään kuin se olisi ratkaisu melkein kaikkiin tieteellisiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin. Usein myös unohtuu, että tieteidenvälinen imperialismikin on tieteidenvälisyttä. Itse olen ottanut sen linjan, että 'imperialismi' ei ole kirosana. Imperialismin normatiivinen arviointi edellyttää normatiivisia standardeja, jotka eivät sisällä itse imperialismiin käsitteeseen. Ne voidaan poimia ikään kuin kaiken tieteen normivarastosta. Imperialismi ei tällöin välttämättä enää vaikutaakaan niin inhottavalta.

TIETEENALOJEN AUTONOMIASSA ei ole mitään pyhää ja rikkumatonta. Sehän voidaan rikkoa koska tahansa, jos näitä korkeampia normeja kyetään noudattamaan ja edistämään, kuten esimerkiksi edistämään tieteen yhtenäisyyttä. Mutta sitten jos mennään lokaalimmalle tasolle, jossa on tieteenalaspesifejä normeja – taloustieteellä on omat norminsa

”TALOUSTIETEEN **TEKNISYYS VAHVISTAA** ASIANTUNTIJUUDEN VAIKUTELMAA.”

ja joillakin muilla aloilla vähän erilaiset omat norminsa – niin tässähän rupeaa kolisemaan. Siinä tulee jännitteitä ja yhteenottoja. Myös emootiot astuvat peliin.

TALOUSTIETEELLISESSÄ imperialismissa tyypillisesti otetaan jokin ”ei-taloudellinen” ilmiö explanandumiksi, ja päättely tapahtuu sen mahdolliseen selitykseen rationaalisen valinnan seurauksena. Tämä vaikuttaa harmittomalta, jopa tieteen normien mukaiselta pyrkimyksestä kohti tieteellistä yhtenäisyyttä, mutta tie on usein aika kivinen tieteiden välisen suhteiden kannalta. Siinä kun mennään kyntämään naapurin maita ja katsotaan, kuinka minun aurani puree niihin eli vain selitetään niitä ilmiöitä, niin se talollinen tuntee sen pellon ikään kuin omakseen ja näin tästä tulee loukkaus hänen omistusoikeuksiaan ja niihin liittyviä tunnetiloja kohtaan. Ja vielä jos taloustieteilijä ei välitä perusteellisesti perehtyä aiemmin naapurissa esitettyihin selityksiin ja selittämisen strategioihin, niin tämäkin tuntuu loukkaavalta ja ylimieliseltä ja nostattaa muilla tieteenaloilla kielteisiä emootioita ja vastustusta.

MUUTAMAA PYKÄLÄÄ tuhdimpi versio on sitten itsetuntoisesti tunkeutua sinne naapurin talolle ja ruveta sisustamaan vallan uusiksi, järjestämään uudelleen sitä tieteenalaa ja sen käytäntöjä, konventioita ja tutkimuksen tausta-arvoja. Annetaan ymmärtää, että porukka siellä tekee huonoa työtä, huonoa tiedettä – ja mehän osaamme paremmin. Toki sieltä voi löytyä yhteistyömiehiä tai – naisia, jotka toivottavat tunkeilijat tervetulleiksi uudistajina, mutta usein syntyy kielteisiä tunnereaktioita, kuten ärsyyntymistä, pelkoa, vihamielisyyttäkin. Leiki siinä sitten tieteiden välisyyttä. Samanlaisia asetelmia voi syntyä, kun jossakin laajemmassa monitieteisessä kuviossa jokin tai jotkin tieteenalat dominoivat toisten kustannuksella – kuten fysiikka ja taloustiede ilmastotutkimuksessa.

Tässä tulee yhtenä esimerkkinä mieleen se, mikä oli alun perin työmarkkinoiden etsintäteoria. Se on sitten nähty yleisemmäksi etsintäteoriaksi, jota voidaan soveltaa esimerkiksi asuntojen etsintään tai mihin tahansa, jopa avio- puolison etsintään. Mutta sitten tullaan jo semmoiselle alueelle, josta sosiologi sanoo, että tällaiset sosiaaliset suhteet ovat vähän eri asia...

JUURI NÄIN. Tämä valaisee yhtä keskeistä ontologista periaatetta, joka näissä pelaa tärkeää roolia. Kukaan ei kyseenalais- ta Newtonin saavutusta, kun hän osoitti, että taivaankappaleet tuolla ylhäällä ja putoavat omenat ja tykinkuulat täällä maan päällä ovat sillä tavoin samanlaisia, että ne noudattavat samoja mekaniikan lakeja, joten aiempi astronomian ja fy- siikan välinen kuilu voitiin ylittää. Tuo sinun sosiologisii sanoo, että taloustiede ei kykene tuollaiseen yhtenäistämiseen, koska yhteiskunnallinen todellisuus ei ole sillä tavoin yhtenäinen, että se voitai- siin kauttaaltaan talusteorialla selittää.

Markkinaistuminen on vahvistanut taloustieteen roolia yhteiskunnallisessa keskustelussa.

Monet muut yhteiskuntatieteilijät ovat todenneet ja valittaneetkin, että taloustiede dominoi nykyään yhteiskunnallis- ta keskustelua ja päätöksentekoa. Tämä dominanssi lienee kiistatonta, mutta mistä se johtuu?

ON MENEILLÄÄN yhteiskunnallinen megatrendi nimeltä markkinaistuminen. Taloustieteilijät esiintyvät markkinameka- nismien asiantuntijoina ilmeisemmin kuin muut yhteiskuntatieteilijät, vaikka toki näilläkin on omat sanottavansa mark- kinoista. Siinä määrin kuin ekonomistit suosittelevat markkinaperusteisia rat- kaisuja yhteiskunnallisiin haasteisiin,

ja nämä suositukset otetaan vastaan, he tulevat samalla vahvistaneeksi omaa työl- listymistään ja vaikutusvaltaansa.

MARKKINAISTUMISESSA ei ole kyse pelkästään markkinainstituution leviä- misestä ja yleistymisestä yhteiskunnas- sa, vaan myös markkinasanaston suosio- on kasvusta puhuttaessa asioista, joista aiemmin puhuttiin muin sanoin. Tämä sanasto leviää terhakkaammin kuin itse asia. Taloustieteen selitysalan imperia- listinen venyttäminen osaltaan vahvistaa tätä trendiä. Tämä tietenkin edelleen vahvistaa vaikutelmaa taloustieteilijöi- den asiantuntemuksen laveudesta ja siten heidän kulttuurista asemaansa.

TOISAALTA MUISSA yhteiskuntatie- teissä on paljon sellaista tutkimusotetta ja käsitteistöä, että ne ikään kuin päästä- vät kansalaiset helpommin lähelleen ja joskus mukaan keskusteluun, jopa haas- tamaan sisältöjä. Taloustiede on teknisen sanastonsa ja formaalien menetelmiensä vuoksi etäisempää, suljetumpaa ja suoja- tumpaa. Sen sisältöjä ei hevin haasteta ulkopuolisten toimesta. Joko niellään tai kielletään kokonaisuena. Jotta nieltäisiin, tarvitaan luottamusta asiantuntijuuteen. Taloustieteen teknisyyden vahvistaa asian- tuntijuuden vaikutelmaa. Tämä on vah- vuus, mutta myös mahdollinen riski, var- sinkin näinä aikoina, kun asiantuntijuus ylipäättään on koetteella yhteiskunnassa.

TALOUSTIETEEN ITSEYMMÄRRYKSESSÄ ON KEHITTÄMISEN VARAA

Onko taloustiede jossain mielessä kyp- sempi tiede kuin muut yhteiskuntatie- teet?

KYLLÄ JA EI. Ei ole vain yhtä kypsyyden ulottuvuutta ja sille soveltuva mittaria. Niitä on moneen lähtöön. Jotkut muut yhteiskuntatieteet saattavat olla kyp- sempiä esimerkiksi siinä mielessä, että ne ymmärtävät itseään paremmin kuin taloustiede.

EKONOMISTIEN KOULUTUKSEN TULISI OLLA LAAJA-ALAISEMPAA.

KESKIMÄÄRIN taloustieteessä on eksplisiittisempi (ja sikäli paremmin kontrolloitavissa oleva) teorioinnin tyyli. Siinä on selkeitä ”tuloksia” ja kirkkaampi käsitys siitä, mistä ne riippuvat. Joskin tämän kirkkauden kääntöpuolella on epäselvyyksiä siitä, mitä kaikkea noiden tulosten tuottaminen kaiken kaikkiaan edellyttää. Sillä on yhtenäisempi teoreettinen kehikko ja yhtenäisemmät koulutusohjelmat, mitä tukee oppikirjainstituution ja –bisneksen vankkuus. Se on professionalisoituneempi, ammatitaitoisen ekonomistin ja muiden välillä on selkeämpi raja.

NÄITÄ SITTEEN JOKU kriittisempi mieli voisi kyseenalaistaa kahdella tavalla. Ensinnäkin nuo ovat arveluttavia kypsyiden mittareita itsessään. Toiseksi vaikka ne mittaisivatkin kysyyttä joillakin dimensioilla, niiden kääntöpuolella on osin niistä itsestään johtuvaa epäkysyyttä toisilla – vaikkapa kapeakatseisuutta ja itsetyytyväisyyttä, joka ehkäisee kriittistä itsereflektiota. Tieteenalan sisäisen elämän ja julkisen esittäytymisen välillä on eroavaisuuksia ja näistä johtuvaa kriisi- ja romahdusalltiutusta ja muiden tahojen syytelyä epäonnistumisista.

ENTÄ TUOTETUN tiedon luotettavuus? Joku voisi asettaa ennustuskyvyn kypsyiden mittariksi, mutta ei ole mitenkään ilmeistä, että taloustieteen ennustuskyky on ylivertainen; kaikki yhteiskuntatieteet painivat samojen kohteensa kompleksisuudesta juontuvien vaikeuksien kanssa.

ENTÄ EDISTYVYYS ja responsiivisuus empiiriselle ja muulle palautteelle? Kysyyttä on myös kyky katsoa syvälle peiliin. Kuinka perusteelliseen itsetutkiskeluun lopulta antauduttiin finanssikriisin jälkeen? Kypsymisen varaa ehkä hiven vielä olisi.

Tuollainen taloustieteen ja ekonomistien kritiikki torjutaan varmasti toteamalla, että tutkimusta on kohdistettu

juuri paljastuneisiin ongelmakohtiin. Esimerkiksi finanssikriisin jälkeen makromalleihin alettiin rakentaa yksityiskohtaisempia rahoitusmarkkinasektoreita.

NIIN, MUTTA SE on se herännäisyyden aste, joka joitakuuta kiusaa. Kyllä kaikki tietysti ovat panneet merkille, että niihin malleihin on tehty muunnoksia. Moni taas on sitä mieltä, että ei ole menty lainkaan riittävän pitkälle. Ei ole asetettu perusrakennetta kriittiseen tarkasteluun, ja olennaisia dynaamisen kompleksisuuden piirteitä vielä puuttuu. Monet kuultavat perinpohjaisempaa muutosta, samantapaista kuin 1930-luvulla. Toiset, kuten Blanchard, toteavat, että kivahan se muutos olisi, mutta paremman puutteessa pitäydyttäköön vanhassa vähän modifioiden. Itse asiassa taloustieteilijät itsehän erityisesti makrotaloustieteessä kirjoittavat tätä omaa aikalaishistoriaansa nykyään eri tavoilla kuin aikaisemmin, jolloin se oli isojen mullistusten ja koulukuntakiistojen asia. Nyt ei esitellä kumouksia ja koulukuntakiistoja, vaan tasaista kehitystä ja pientä modifiointia ja tekniikkavetoista edistymistä.

Talustiedettä kritisoidaan siitä, että se ei näe muuta kuin taloutta ja että ekonomistien koulutus on ollut liian kapeaa. Tulisiko sitä laajentaa vai sen sijaan edistää eri tieteenalojen tutkijoiden välistä yhteistyötä?

SEKÄ ETTÄ. Elämme nyt tiedepolitiikkavetoista tieteidenvälisyyden luvattua aikaa. Rahoitusta tulee tieteidenväliselle tutkimukselle. Sitä edellytetään, luvataan ja raportoidaan. Kaikkeen tähän nähden varsin vähän aivan aitoa tieteidenvälistä tutkimusta tapahtuu, mutta taloustieteen osalta sitä ilman muuta tarvittaisiin.

HEDELMÄLLINEN kanssakäymisen toisaalta edellyttää laajentamista. Yhteistyö on ollut hankalaa osin siksi, että taloustieteilijöiden koulutus on niin kapeaa. Tarvitaan päällekkäi-

syyksiä, jotta yhteistyö mahdollistuisi. Tarvitaan kunnioitusta ja luottamusta. Imperialistinen ylenkatse on myrkyä.

Tieteidenvälisyys on vastoin specialisoitumisen trendiä.

NIMENOMAAN. Kautta tieteen historian tieteidenvälisyys on aina ollut reaktio specialisoitumiseen. Mitä enemmän specialisoitumista, sitä enemmän tulee painetta tutkimusalojen väliseen kanssakäymiseen, keskinäiseen oppimiseen ja yhteistyöhön.

Suomessa erityisesti Akatemia on ajanut tätä. Strategisen tutkimuksen neuvosto on sitä varten. Se on kai aika yleismaailmallinen ilmiö.

SE ON ERITTÄIN yleismaailmallinen. Euroopan tutkimusneuvosto, Yhdysvalloissa National Science Foundation... se on kaikilla näillä ylimpiä prinssiippejä näinä aikoina. Talustiede on siinä hieman jälkijunassa. Tieteenaloja on tutkitusti rankkeerattu sen mukaan, miten niissä pidetään arvossa tieteidenvälisyyttä. Yhden tutkimuksen mukaan on vain kaksi tieteenalaa, joilla enemmistö tutkijoista ei pidä tieteidenvälisyyttä hyvänä asiana. Toinen niistä on talustiede ja toinen konetekniikka. Kaikilla muilla tieteenaloilla yli 50 prosenttia tutkijoista pitää tieteidenvälisyyttä hyvänä asiana.

Se on mielenkiintoinen tilanne.

SE ON ERITTÄIN mielenkiintoista. [Naurua.]

Yhden tutkimuksen mukaan vain talustieteessä ja konetekniikassa enemmistö ei pidä tieteidenvälisyyttä hyvänä asiana.

**Talustieteilijöitä tuntien en yhtään ihmettele. Kyllä se on ollut vaikeaa su-
lattaa tieteidenvälisyyttä strategisen**

tutkimuksen neuvoston hankkeissa-kin. T&Y 2/2018:n haastattelussa sen puheenjohtaja Per Mickwitz oli sitä mieltä, että kyllä taloustieteilijöillä on kehittämistä tässä asenteessa. Ei olla valmiita lähtemään todelliseen yhteistyöhön. Toki sitäkin on. Esimerkiksi Palkansaajien tutkimuslaitos on kahdessa konsortiossa mukana, joissa on monia muitakin, lähinnä yhteiskuntatieteilijöitä mutta myös esimerkiksi psykologeja.

SE ON YKSI asia lähteä jonkin yhteisen rahoituskeeman pohjalta tieteidenväliseksi julistautuneeseen hankkeeseen, ja toinen asia sitten on, mitä siellä tapahtuu. Miten ne keskinäissuhteet konkreettisesti asettuvat? Oleskellaanko turvalisesti omilla reviiireillä, vai ottaako yksi ala ehkä dominoivan isännän roolin, vai nostetaanko rimaa ja ryhdytään vaikkapa rakentamaan yhteistä integroitua teoriaa?

Yksi raja kulkee siinä, että ei tehdä yhteisiä papereita ja tutkimuksia. Hankkeessa kukin tekee tutkimusta omalta näkökannaltaan.

JA JULKAISEE OMILLA foorumeillaan. Tätä monesti sanotaan monitieteisyysdeksi. Tällaisia paralleleja erillishankkeita työnjaon pohjalta, tehtävät jaettuina. Ambitiot eivät tässä kovin kuumota.

EKONOMISTIEN KANNATTAISI KUUNNELLA TALOUSTIETEEN ULKOPUOLELTAKIN TULEVAA KRITIIKKIÄ

Millä oikeudella tai perusteilla muiden tieteenalojen edustajat ylipäättään voivat kritisoida jotakin tieteenalaa? Se on siis tervetullutta ja sitä pitäisi olla, vai? ENSINNÄKIN TIEDE ELÄÄ ja varttuu kriitikkistä, siksi kritiikkiä tulee rohkaista ja ruokkia. Tiede ilman kritiikkiä ummehuu, yksipuolistuu ja dogmatisoituu. Siitä tulee uskontoa ja kaikenlaista ikävää.

ULKOPUOLELTA TULEVA kritiikki voi rikastaa hedelmällisesti tutkimusalan keskusteludynamiikkaa, tarjota uusia tuoreita näkökulmia ja kysymyksiä. Tietenkin se saattaa olla myös täysin hyödytöntä, mutta näin ei ole vain siksi, että

kritiikki tulee ulkopuolelta, joten tuomiota hyödyttömyydestä ei voi esittää *a priori*.

USEIN ON NIIN, että yksi tieteenala rakentaa pemuksille, joiden kuvaamia asioita toinen tieteenala tutkii. Vaikkapa taloustieteen käyttäytymisoletukset, ikiaikainen kiistan aihe. Onko oikein, että psykologian, sosiologian tai vaikkapa neurotieteen taholta ne kyseenalaistetaan? Tietenkin on, ja tämä antaa potkua taloustieteelle pohtia perusteensa kuntoon. Pitkään tämä hoideltiin julistautumalla autonomiseksi, mutta nyttemmin on pientä – tosiaan aika pientä – myöntymistä meneillään.

”Kukin tieteenala suhtautuu hyvin valikoivasti naapuritieteisiin, joista voidaan omaksua jotain.”

Tarkoitannet lähinnä käyttäytymistaloustiedettä, jossa on kyseenalaistettu psykologian nojalla eräitä uusklassisen taloustieteen perusoletuksia, jotka koskevat oman edun tavoittelua ja rationaalista käyttäytymistä. Tästä on jopa saatu Nobel-palkintoja.² Onhan se aikamoinen askel.

NO TOKI. Meidän porukassamme on aika paljon tutkittu tätä ilmiötä, mitä siinä oikeasti tapahtuu ja miten eri tieteenalat asettuvat keskinäissuhteisiin. Se tuo esille yhden yleistettävissä olevan piirteen, että kukin tieteenala suhtautuu hyvin valikoivasti naapuritieteisiin, joista voidaan omaksua jotain. Harvoin asetetaan omaa teoriakehikkoa tykkäänään kyseenalaiseksi, vaan se otetaan annettuna, ja siihen tehdään juuri sen verran modifikaatioita kuin se sallii särkymättä. Näinhän on tapahtunut myös tässä Kahneman-Tversky-tyyppisessä behavioraalisessa taloustieteessä.

SEN SIJAAN vähän radikaalimmalla ja eriseuraisemmalla psykologialla kuten Gerd Gigerenzerin ekologisen rationalisuuden teorialla ei ole samalla sulavuudella asiaa taloustieteen parketeille. Se on sillä tavalla erilainen, ettei sitä saada sopimaan optimointikehikkoon.

Taloustieteen optimointikehikkohan on sellainen, että siinä voidaan asettaa mikä tahansa tavoite. Jos se kyseenalaistetaan, niin sitten koko rakennelma romahtaa. Optimointi on taloustieteen ytimessä.

SE ON juuri näin. Aina on joitakin perustavia periaatteita, joiden varaan jonkin tieteenalan identiteetti rakentuu. Siitä viimeiseksi lasketaan irti.

Otetaan esimerkiksi eriarvoisuuden tutkimus. Taloustiede keskittyy siinä tyypillisesti tulo- ja varallisuuseroihin. Muut yhteiskuntatieteet sen sijaan kiinnittävät huomiota esimerkiksi syrjintään sekä koulutuksen, terveydenhuollon ja muiden yhteiskunnallisten palvelujen saatavuuteen. Nämä ovat vain toisiaan täydentäviä lähestymistapoja, eikö vain?

PERIAATTEESSA juuri näin. Tosiaan varsin usein erehdytään kilpailuasetelmiin tai tukkanuottasille, vaikka olisi työnjaon tai yhteispelin paikka. Erehdytään lajista ja lajin pelisäännöistä. Vähän kuin saman joukkueen jalkapalloilijat erehtyisivät juoksemaan kilpaa keskenään kentän halki, kun tarkoitus olisi yhteistoiminnan kautta saada pallo maaliin.

MUTTA TÄTÄ siistiä ajatusta mutkistaa se, että täydentävyydessä ei usein ole kysymys vain siitä, että eri tutkimusalat kiinnittävät huomionsa ilmiökentän eri osiin tai aspekteihin, vaan myös siitä, miten sen tekevät, millä menetelmillä ja tutkimustyyyleillä. Jotkin tutkimustyylit voivat saada akateemisessa kilvoittelussa yliotteen tai korkeammat tyyliasteet, ja sen seurauksena niiden avulla tutkitut asiat ylikorostuvat muiden kustannuksella. Imperialismia tämäkin.

Matemaattisuus ei tee taloustieteestä ylempiä kuin muu yhteiskuntatiede.

Taloustieteellinen tutkimus on useimmiten kvantitatiivista ja muiden yhteiskuntatieteiden taas laadullista tai ainakin vähemmän formaalia. Mate-

matiikan hyödyntäminen on vuosikymmenien mittaan lisääntynyt. Onko ekonomisteilla tämän takia aihetta ylemmydentunteeseen?

EI OLE. Yhteiskunta, edes talous, ei muodostu pelkästään kvantiteeteista tai formaalien mallien kuvattavissa olevista asioista. Jos halutaan faktat selvittää – kuten tieteellinen realismi edellyttää – on huomioitava kaikki aspektit ja arvioitava niiden merkittävyys maailman kausaalissa rakenteessa.

ON HELPPO ymmärtää houkutus ylemmydentunteisiin, mutta niiden hinta on turhan kova. Voi jäädä jotakin olennaisen tärkeää yhteiskunnan todellisuudessa huomaamatta, minkä seurauksena ei vain lyödä omaa päätä mäntyyin, vaan aiheutetaan yhteiskunnallista haittaa. Ovatko ekonomistit kenties osavastuussa nationalistisen populismin noususta? Nöyrä ja kunnioittava yhteistyöhakuisuus ja valmius huomioida yhteiskunnan ”pehmeät” puolet – kulttuuri, reiluuden tunnot, poliittiset emootiot – olisi koko yhteiskunnan etu.

Tähän moni ekonomisti todennäköisesti vastaisi, että matemaattiset mallit ovat paitsi eksakteja myös läpinäkyvämpiä siinä, että ne pakottavat esittämään kaikki oletukset, joista johtopäätökset seuraavat. Muut yhteiskuntatieteet ovat jollakin tavalla epämääräisempiä ja sen takia alempi-arvoisia.

JOS PUHUTAAN mallien läpinäkyvyydestä, niin johonkin mittaan tämä ilman muuta pitääkin paikkansa. Kun ne oletukset on sinne ladattu, niin voidaan jäljittää tiettyihin oletuksiin se, mitä johtopäätösten tasolla tapahtuu. Se on oikein hyvä asia.

Taloustieteen mallien oletuksista suurin osa on tehty implisiittisesti ja niitä tiedostamatta.

TOISAALTA MINKÄÄN mallin kaikkia oletuksia ei koskaan lausuta julki. Siellä on aina implisiittisiä oletuksia iso liuta,

itse asiassa suurin osa. Taloustieteilijä ei välttämättä ole näiden tunnistamisessa ja arvioinnissa parempi ja saattaa olla jopa huonompi kuin joku toinen yhteiskuntatieteilijä, joka katselee maailmaa ikään kuin pehmeämmin lähietäisyydeltä.

Luetellaan ne oletukset, jotka riittävät mallin rakentamiseen, mutta ei esimerkiksi luetella niitä asioita reaali maailmasta, joita tässä mallissa ei ole. Siinä on tehty jo aika monia valintoja.

JUURI NÄIN. Suurinta osaa niistä valinnoista ei ole tehty edes tietoisesti. Siitähän muut yhteiskuntatieteilijät sitten talustiedettä usein syyttävätkin, että teiltä nyt jää reaali maailmasta näitä ja näitä tärkeitä asioita kokonaan huomiotta. Tämä on yksi matemaattisen mallivetoisuuden varjopuoli. Ja tämän voi sanoa lainkaan vastustamatta matemaattista mallintamista sinänsä.

Aloitit taloustieteen metodologian harastuksesi ruotimalla nobelisti Milton Friedmanin (1953) klassista artikkelia, joka puolusti epärealististen oletusten käyttöä taloustieteessä. Mihin tulokseen olet nyt tullut niiden suhteen?

TÄMÄ ONKIN AIKA hupaisa tarina. Luin tuon jutun ensimmäisenä taloustieteen opintovuoteni ja tuohduin aika lailla. Friedmanin ideahan oli se, että taloustieteilijän ei tarvitse välittää malliensa oletusten realistisuudesta. Se ei ole kiinnostava kysymys – kiinnostavaa on vain se, miten ennusteet pärjäävät suhteessa evidenssiin.

ENSIVAIKUTELMANI perusteella ajattelin, että se oli jokseenkin hävytön ja vastuuton juttu. Mutta sitten kun sitä esseetä lukee tarkemmin, mitä harva on tehnyt, niin sieltähän paljastuu se, että Friedman itse esittää niin valtavasti kvalifikaatioita tähän periaatteeseen, että itse asiassa hänen näkemyksensä voidaan tulkita hyvin monin tavoin. Hän antaa aivan valtavasti tilaa mm. harkinnanvaraisuudelle, mikä on tässä mallintamisessa ylipäättään ja mallien käytössä sellainen asia, että taloustieteilijä ei tietysti hevin halua tunnustaa, että tässä on tällainen subjektiivinen ja sosiaalinen elementti hyvin vahva, kun päätetään, miten mal-

linnetaan, mitä mallinnetaan, mitä otetaan mukaan, mitä malleja hyväksytään ja mitä hylätään, miten modifioidaan ja sen sellaista. Kun Friedmanin teesin puhdistetusta versiosta saa sellaisen käsityksen, että evidenssi tavallaan sanelee sen, mitä hyväksytään ja mitä ei, niin todellisuus on loppujen lopuksi kaukana siitä, myös Friedmanin itsensä mukaan.

LUIN SITTEEN kutakuinkin kaiken mitä kommentaattorit olivat artikkelista sanoneet. Tämä enimmäkseen jalosti ensivaikutelmaani. Jossakin vaiheessa ilmaantui filosofisia nimikkeitä, ismejä, joita liimattiin Friedmanin näkemyksiin. Instrumentalismi, antirealismin muoto, oli niistä suosituin.

Miten tämä tarina Sinun osaltasi jatkui?

FRIEDMANIN ESSEE ilmestyi vuonna 1953, ja siitä on sen koommin käyty keskustelua ja debattia, mitä Friedman oikeasti tarkoitti, ja oliko hän oikeassa vai väärässä. Siitä on aivan valtava kirjallisuus. Itse jatkoin esseen veivaamista edes ja takaisin samalla kun oma käsitteellinen havaintotarkkuuteni vahvistui. Olen siihen soppaan lusikkani syvälle työntänyt. Olen vähän omaa linjaani kulkenut.

YKSI PERUSIDEA on se, että se essee on sotkuinen, ja se voidaan tosiaan tulkita hyvin monella tavalla. Toinen on se, että itse asiassa se voidaan tulkita tieteellisen realismin mukaisesti eli sen ajatuksen mukaisesti, että tieteelliset mallit ovat yrityksiä saada selville jotain rajattuja mutta tärkeitä mekanismeja talouden toiminnassa. Joulukuussa 2003 järjestin Rotterdammassa esseen 50-vuotiskonferenssin ja toimitin sen pohjalta esseetä monipuolisesti valaisevan kirjan (**MÄKI** 2009).

TALOUSTIETEILIJÄT OVAT TAITAVIA RAKENTAMAAN MALLEJA

Mistä ekonomistien mallintamisessa on oikein kysymys?

TIEDE KÄYTTÄÄ runsaasti erilaisia korvikeobjekteja, joita tutkimalla pyritään pääsemään vihille reaalisten objektien

luonteesta ja käyttäytymisestä. Näitä ovat esimerkiksi teoreettiset mallit, tietokonesimulaatiot, koejärjestelyt laboratoriossa, malliorganismit (kuten rotat lääketieteessä) ja fysikaaliset molekyylien leikkikalumallit kemiasa. Näitä korvikeobjekteja hyödyntävät menetelmät ovat osoittautuneet korvaamattoman tehokkaiksi tiedon hankinnan välineiksi. Mutta riskittömiä ne eivät ole.

TALOUSTIETEILIJÄT OVAT tavattoman taitavia mallimaailmojen rakentamisessa ja niiden ominaisuuksien ja käyttäytymisen tutkimisessa, mutta suhteellisesti paljon kömpelömpiä, kun on aika päätellä yksinkertaisesta mallimaailmasta valtavasti rikkaampaan ja mutkikkaampaan reaali maailmaan. Kaikki ylistys kuuluu taloustieteilijöille siitä, miten hienoja malleja he rakentavat, taitavasti tutkivat niiden käyttäytymistä ja testaavat niiden robustisuutta. Mutta mallien ominaisuuksien tutkiminen ei vielä ole reaali maail-

man ominaisuuksien tutkimista. Mallit ovat vain välivaihe siihen. Kun tulisi ottaa tämä seuraava askel, niin siellähän sitä kompuroida sitten tulee.

Testattaessa niitä?

NIIN, JA SE ON kaikkea muuta kuin helppoa. Se ei ole vain mallin tarjoamien ennusteiden vertaamista dataan. Täytyy olla hyvin paljon kaikenlaista muutakin, jotta varmistuttaisiin riittävästä relevantista samankaltaisuudesta mallimaailman ja reaali maailman välillä. Talouspoliittiset suositukset näiden mallien pohjalta voivat muutoin mennä rymistään metsään. Kaikki se epävarmuus, joka näihin malleihin liittyy, jää niissä neuvontatilanteissa helposti pimentoon. Se mikä toimii yksinkertaisessa mallimaailmassa, ei välttämättä lainkaan toimi paljon mutkikkaammassa reaali maailmassa.

EN OLE AINOAA, joka pitää tätä taloustieteen perustavimpiin kuuluvana kulttuurisena ongelmana. Lääkitys on

ilmeinen: kompetensseja kohennetaan perehtymällä reaali maailman rikkautta valaiseviin muihin tieteenaloihin ja parantamalla tiedollisten riskien hallintaa mallien luonnetta ja toimintaa koskevan tieteenfilosofisen tutkimuksen avulla. Eli jälleen olemme ekonomistikoulutuksen sisällön äärellä.

Mallien soveltamisessa talouspolitiikkaan kannattaisi nojautua myös muihin tieteenaloihin ja tieteenfilosofiaan.

Milloin mallin voidaan sanoa olevan yleisesti hyväksytty?

TÄHÄN EN OSAA vastata mitään ehdotonta, se on aika lailla sopimuksenvarainen asia. Mutta jos kysytään, mihin tuon hyväksymisen tulee perustua, jotta sillä olisi luotettavaa tieteellistä merkitystä,

ARKINEN TALOUSAJATTELU SUOSII POPULISMIA JA HAASTAA TALOUSTIETEEN.

niin on helpompi sanoa, että edellytetään riittävän perusteellinen ja avoin kriittinen keskustelu, jonka tuloksena hyväksyminen sukeutuu. Tämä vaatimus ei aina ole kovin helppo.

Tuore, tämän syksyn talousnobelisti PAUL ROMER (2016a, 2016b) esitti pari vuotta sitten kritiikkiä makrotaloustieteen DSGE-malleihin liitetystä oletuksista, jotka koskevat mm. teknologiasokkeja ja preferenssejä vapaa-ajan suhteen³. Näitä on mahdoton havaita tai ainakin ne ovat hatusta vetäistyjä, tuulesta temmattuja tai hihasta ravisteltuja, mutta niiden avulla saadaan mallit tuottamaan säännönmukaisuuksia, jotka muistuttavat suhdannevaihteluiden empiirisesti havaittavia säännönmukaisuuksia. Mitä tieteellinen realismi sanoisi tällaisista oletuksista? TÄSSÄ OLLAAN aivan ydinkysymysten äärellä. Se, että jokin oletus on epätosi tai että sen totuutta on vaikea arvioida, ei vielä riitä mallin tuomitsemiseksi. Tässä tieteellinen realisti on samoilla linjoilla Milton Friedmanin kuuluisan teesin kanssa, vaikka tätä eivät kaikki ole oivaltaneet (ks. MÄKI 2009). Mutta jos oletus luonnehtii jotakin olennaista komponenttia talouden toimintamekanismeissa ja jos ei ole muuta perustetta sen puolesta kuin että sen avulla voidaan mallin matematiikka saada pyörimään ilman että empiirisiä reunaehtoja rikotaan, tieteellinen realisti nostaisi vähintään keltaisen lipun salkoon.

ROMERIN KRITIIKKI on aika riehakasta ja pilkallistakin. Siitä paistaa melkoinen turhautuneisuus. Hänellä on myös kovin suorasukainen tieteensosiologinen tölväisy: makroekonomistien ammattikunnalla on autoritaarinen rakenne ja nuoleskelukulttuuri. Siksi makro menee metsään.

TÄMÄ VOI TIETENKIN olla todellisuutta sisäpiiriläiselle, mutta itse arvelisin, että taloustiedettä on syytä tarkastella

dynaamisena systeeminä, jonka toiminta ja sen tulokset eivät palaudu yksilöiden käyttäytymiseen. Institutionaalinen rakenne on ratkaisevaa – mm oppikirjateollisuus, globaalisti standardoidut koulutusohjelmat, akateemiset työmarkkinat jne.

JOKAINEN YKSITTÄINEN ekonomisti varjelee omien akateemisten investointiensa tuottoastetta ja siten uusintaa sitä systeemiä, joka hänet on kasvattanut. Tämä myös saattaa paremmin selittää, miksi taloustiede niin varovasti ja kitkaisesti reagoi omiin epäonnistumisiinsa. Yksittäiset ekonomistit vain tekevät parhaansa pärjätäkseen annetussa kehysessä.

Makrotaloustiede voi mennä metsään institutionaalisen rakenteensa takia, vaikka yksittäiset ekonomistit tekevät parhaansa.

Tässä on ollut sellainen mielenkiintoinen ilmiö, että tosiaankin on ollut syrjäyttää kaikkia muita malleja kohtaan ja ei ole saatu julkaistua hyvissä taloustieteellisissä aikakauskirjoissa muita kuin DSGE-malleja ja niiden perusteella tehtyjä makrojuttuja.

KYLLÄ, SE ON hurjaa menoa. Tämä umpioitumisen ja dogmatisoitumisen vaara on aivan reaalinen. Vaihtoehtoinen linja olisi sallia hyvin monenlaisten mallien rakentaminen ja rohkaistakin siihen. Siis kaikenlaisia kompleksisia systeemejä ja evolutionaarisia ja epidemiologisia malleja, simulaatiomalleja ja muuta, erilaisin teoreettisin taustaoletuksin. Ja sitten panna ne vähän kolisemaan toisiaan vasten, jotta ne tarkistelisivat toisiaan kriittisesti. Tarjottaisiin koko kattaus laajaan akateemiseen ja myös talouspoliittiseen keskusteluun. Olisi aivan hämmästyttävää, jos se yksi nyt etuoikeutettu malli tai mallityyppi olisi osunut lopullisen to-

tuuden ytimeen. Ymmärrän hyvin, että moninaisuudellakin on rajansa, mutta liiallinen yhdenmukaisuus ei sekään ole tiedettä parhaiten edistävä vaihtoehto.

Suomessa vain valtiovarainministeriöllä ja Suomen Pankilla on käytössä DSGE-malli. Meillä PT:ssä on vanhaa keynesiläistä perinnettä edustava EMMA-malli ja VAR- eli vektoriautoregressiivinen malli, mutta DSGE-malleihin ei olla lähdetty. On porukkaa, joka on sitä mieltä, että 10 vuoden päästä kukaan ei enää halua pyörittää DSGE-malleja. Tämä Romerin kritiikki on osunut aika arkaan paikkaan.

KYLLÄ, AIVAN VARMASTI. Näin saattaa juuri käydä liian yksitotisille ja liian varjelluille opinkappaleille. Ne ovat suhteellisen särkyviä. Jos ei ole suvaittu riittävän kriittistä ja syvälle menevää keskustelua niiden ympärillä, niin sitten joskus ne saattavat ottaa osunaa oikein kunnolla ja kaatua saman tien. Tämähän on suljettujen sosiaalisten järjestelmien ominaisuus yleisemminkin.

TOTUUDENJÄLKEISENÄ AIKANA HALVENNETAAN TIEDETTÄ

Nykyään puhutaan ”totuudenjälkeisestä ajasta”, mikä liittyy lähinnä politiikkaan, Trumpiin, Putiniin jne. Eikö ekonomisteihinkaan enää luoteta?

EKONOMISTEIHINKAAN ei ole koskaan täysin luotettu. Siinä meillä on vankkurit, joita aina on seurannut haukkuva koira-lauma. Ja totuudenjälkeisyys ei siellä suuressa maailmassakaan liity vain politiikkaan. Yli puolet USAn republikaanipuolueen kannattajista on sitä mieltä, että yliopistot ovat yhteiskunnalle Haitallisia. Trumplandiassa taloustieteen laiminlyöntiä lienee jo havaittavissa, ylipäällikköä myöten. Ja paineita tieteen vastaisuuteen on rutkasti kypsymässä myös taloustieteen varalle.

TUNTEISIIN VETOAVA RETORIikka ON PAIKALLAAN, JOS TUKENA ON EITTÄMÄTÖNTÄ TUTKIMUSTIETOA, KUTEN ILMASTOPOLITIIKASSA.

TALOUSTIEDE ON sikäli erityisen haavoittuvainen, että se käsittelee suurelta osin tuttuja asioita jokapäiväisessä elämässämme ja että arvojen rooli on niin ilmeinen. Se on siis tältä kannalta suhteellisen helppo haastaa. Toisaalta sen tekninen luonne suojelee sitä arkiymmärryksestä ponnistavalta kritiikiltä. Veikkaanpa, että perinteinen korkealta katsova arrogantti papistoasenne ei välttämättä pian enää toimi. Arkinen jokamiehen ekonomistiikka sisältönsäkin puolesta suosii populistisia liikkeitä. Kulttuurisia eroja tietenkin on. Suomi ei ole Italia.

Onko tästä keskusteltu tieteenfilosofiassa? Siis voidaan valehdella avoimesti ja ihmiset uskovat.

KYLLÄ, ILMAN MUUTA. Tämä on tieteenfilosofian kannalta synkkää aikaa kerta kaikkiaan, että tiedettä tällä tavalla halvennetaan ja sen auktoriteettia epäillään. Ja tieteenfilosofiahan on osallisena näissä kiistoissa, joissa realismi ottaa yhteen radikaalin relativismin ja sosiaalikonstruktionismin kanssa.

TALOUSTIETEEN OMASSA kulttuurissa on ihan oma versio totuuden väheksymisestä, retorinen veto reaktiona kritiikkiin jonkin mallin epärealistisuudesta: ”kaikki mallit ovat epätosia, siis valehtelevat – joten ei tämä minun mallini ole sen parempi kuin muutkaan”. Mutta tämä nousee taloustieteen sisältä, ei niinkään näistä laajemmista totuudenjälkeisyyden virtauksista.

TÄSSÄ VOI OLLA tarjolla sellainen kiuasallinen uhka, että jos totuuden ihannetta kovasti pannaan lipan alta sekä taloustieteen ulko- että sisäpuolelta, tieteellinen arvovalta saattaa ruveta hapertumaan. Tunnollisen tieteenfilosofisen konsultation paikka, sanoisin. Apua olisi tarjolla, jos kelpaisi.

Mikä oikein on syynä tällaiseen?

SYYTHÄN OVAT yhteiskunnalliset ja kognitiiviset, ja niitä on moneksi. On

epäreiluuden tunnoista nousevaa eliitin vihaa, on asiantuntijainstituution vaappumista, on tieteen vierautta yksille ja tuttuutta toisille, on konfirmaatioharhaa, on ”sosiaalisen” median luomia kaikkukammioita, on epäilyksiä poliittisesti tai kaupallisesti korruptoituneista tieteenaloista, ja paljon muuta. Kaiken kaikkiaan yhteiskunnallisen ja tiedollisen luottamuksen vaje. Tämä on vajeista hankalimpia hoitaa.

Totuuden väheksymisen syyt ovat yhteiskunnallisia ja kognitiivisia.

Ihmiset ovat joutuneet niin pahaan ahdinkoon, että he ovat valmiita uskomaan mitä tahansa, vaikka he jopa tietävät, että se on valhetta.

SE ON JUURI NÄIN. Jonkin valheen toistaminen tekee siitä todentuntuisen. Ihmisillä tietyissä ahtaissa oloissa voimistuu alttius tällaiseen eliitin- ja auktoriteetinvastaisuuteen. Siis yhdenlaisen auktoriteetin kyseenalaistamiseen, mutta kuten olemme nähneet, joku toinen auktoriteetti saatetaan nostaa vielä korkeammalle jalustalle ja hän saa tehdä mitä vain, sanoa mitä vain, ja mehän hantä seuraamme.

Miten ekonomistien tai tutkijoiden pitäisi suhtautua tähän tai torjua tällainen?

VAIVA TÄYTY tietenkin ensin diagnosoida. Väellä on taloudesta arkiymmärrykseen perustuva näkemys, joka on melko lailla päinvastainen kuin taloustieteen tarjoama intuition vastainen näkemys, jossa kausaaliset suhteet saattavat mennä pääläelleen. Siis näkymätön käsi -tyypiset kausaaliset asetelmat, joissa ison skaalan kokonaisuudet toimivat eri periaatteilla kuin pienen skaalan komponentit, joiden kanssa se arkiymmärrys on tekemisissä.

ARKIYMMÄRRYS TALOUDESTA yhdistyneenä siihen, että talouden kysymykset ovat tärkeitä arkielämän kannalta, ruokkii populistista ajattelua. Populistiset liikkeet pääsevät n kalastelemaan näissä vesissä, ja kun taloustiede neuvoo talouspolitiikkaa ihan toiseen suuntaan, niin siinä tulee yhteentörmäystä. Sitten kun populismi nousee, niin jossain vaiheessa saattaa käydä niin, että taloustieteellistä viisautta potkitaan sivuraiteelle.

Taloustieteellinen viisaus yhdistetään siihen eliittiin, jota vastaan populistit hyökkäävät.

SE ON SE eliitti, joka tähän mennessä on ylenkatseellisesti puhunut näistä asioista ja antanut ymmärtää, että eihän tavallinen kansa näistä mitään tajua. Olemme sentään niitä pappeja, jotka paremmin tietävät.

Tavallinen kansa on työttömänä, heidän tulonsa kehittyy huonosti, on köyhyyttä ja muuta.

NIINPÄ. Hyvin mahdollista, että tilanne tulee taloustieteen kannalta käymään ahtaammaksi. Jonkinlainen tyyli-lajin tarkistus voisi hyvinkin olla paikallaan.

Kansanomaistaminen?

KYLLÄ KANSANOMAISTAMINENKIN kuuluu asiaan.

TALOUSTIETEESÄENKIN LIITTYY RETORIikkaA

Vai pitäisikö heittäytyä myös retoriiksi?

KYLLÄ SE ON jo valmiiksi täydellisen retorista. Täytyy muistaa, että retoriikan tärkeisiin tehtäviin kuuluu peittää oma retorisuutensa. Taloustiede on siinä aika hyvin onnistunut.

Tässä tullaankin retoriikkaan sekä tutkimuskohteena että tutkimusala-

”EI AUTA MENNÄ ENNUSTAMAAN TIETEEN TULEVAISUUTTA.”

na, johon olet aika paljon osallistunut (esim. MÄKI 1995). Retoriikkahan on suostuttelua erilaisten käsitteiden, kielikuvien, väitteiden, argumenttien jne. avulla. Talouspolitiikassa sitä esiintyy paljon, kenties enemmän kuin koskaan, eri muodoissa. Otetaanpa yhdeksi esimerkiksi maahanmuutto. Taloustieteellisestä tutkimuksesta ei löydy paljoa evidenssiä sen väitteen tueksi, että maahanmuuton lisääminen heikentäisi esimerkiksi talouskasvua tai kantaväestön työllisyyttä, palkkatasoa tai sosiaaliturvaa. Sen vastustajat saattavat käyttää hyväkseen monien ihmisten muukalaiskammoa, tosiasioista piittaamatta.

HYVÄ RETORIikka vetoaa kulloisenkin yleisönsä taustauskomuksiin, asenteisiin ja tunnelatauksiin. Ja törmää toisiin, jotta se voi yrittää muuttaa. Uusi evidenssi ei aina riitä kumoamaan tuon taustavarustuksen voimaa, kuten mainitsemaasi muukalaiskammoa. Kullakin yleisöllä tai yleisön segmentillä on omansa, esimerkiksi ns. suurella yleisöllä paljolti arkiymmärryksen hallitsema maailmankuva. On erilainen haaste kohdata oman tutkimusalansa eksperttejä ja vaikkapa yhteiskunnassa viime aikoina marginaalisoituneita ryhmiä.

Taloustiede on aika hyvin onnistunut peittämään oman retorisuutensa.

Työpaikkojen lisäys tuntuu käyvän nyt retoriseksi perusteluksi hyvin monenlaisille toimille ilman, että poliitikon tarvitsee viitata mihinkään tutkittuun tietoon. Tai ”tuo ehdotus ei tuo Suomeen yhtään työpaikkaa lisää”.

AIVAN OIKEIN, tästä on tullut hyvin panssaroitu ja yksiniitinen retorinen moukari, joka pahimmillaan jyrää kaiken muun kuten paikalliset ympäristöarvot

tai jopa globaalin ilmastohuolen. Sen suosio ja retorinen voima on ilmeinen ja ymmärrettävä tietyissä tilanteissa ja tiettyjen yleisöjen keskuudessa (työttömät ja työllisyydestään huolestuneet, paikkakuntien finansseista ja elinvoimaisuudesta vastuulliset). Sen retorinen vetoavuus voi osin juontua siitä, että työpaikkojen turvaamisessa on jotakin intiimin ihmisläheistä, jotakin mihin kuka tahansa osaa eläytyä. Mutta jotakin suhteetonta ja kohtuutonta tässä on. Liian helppo tai kavarpu. Muodin lait pätevät muuallakin kuin vaatemaailmassa.

Työpaikkojen lisäystä käytetään retorisenä moukarina talouspoliittisessa keskustelussa.

Kestävyyssvaje saattaa jälleen nousta vaalikeskustelun keskeiseksi kysymykseksi. Sehän poikkeaa em. esimerkistä siinä, että meillä ei voi olla mitään tutkittua tietoa julkisen talouden tilasta kymmenien vuosien päästä. Arviot siitä perustuvat pelkkiin oletuksiin, joista monet ovat aivan mielivaltaisia. Lisäksi keskustelussa käytetään harhaanjohtavia ilmauksia velaksi elämisen lopettamisesta (”suu säkkiä myöten”) ja lapsillemme ja lastenlapsillemme maksettavaksi jäävästä velasta sekä ns. kotitalousanalogiasta, jolla luodaan mielikuva, että valtion kyettävä maksamaan pois velkansa siinä kuin meidän kaikkien muidenkin.

TUTTUUTEEN VETOAVAT analogiat ja mielikuvat kärsivistä lapsista ovat poliittisen retoriikan vakiokalustoa. Tällaisen retoriikan rooli korostuu, kun ei ole muuta kättä pitempää käytettävissä tai kun tutkimustieto viittaa toiseen suuntaan. Näitä tulee tietenkin punnita huolellisemmin. Analogia voi johtaa oikeille jäljille tai sitten suoraan suolle.

Taloustieteen perusteella tiedämme, että ko. kotitalousanalogia perustuu skaalavirheeseen, jonka seurauksena kokonaistaloudessa jylläävät kumuloituvat palautusvaikutukset jäävät ymmärtämättä. Analogian käyttäminen ei ole oikeutettua, vaikka se saattaa tehokkaasti vedota sekä pinnallisiin arkikäsitteisiin me talouden toiminnasta että moraalisiin kunnollisuuden tuntoihimme.

SITÄ EI TIETENKÄÄN pidä kieltää, että asenteiden ja toiminnan mobilisaatio usein edellyttää emotioihin vetoavaa retoriikkaa. Jos tukena on eittämätöntä tutkimustietoa, ollaan oikealla asialla, kuten vaikkapa vastuullisessa ilmasto-politiikassa. Jos taas tuollaista tukea ei ole, retoriikka on haperolla pohjalla.

Ongelmallista talouspoliittisessa keskustelussa on usein myös se, että mediassa menee läpi jokin vallitseva linja ainoana vaihtoehtona (Margaret Thatcherin TINA = ”There Is No Alternative”) eli kukaan ei haasta tai pääse haastamaan sitä. Tai kriitikot torjutaan väittämällä, ettei vaihtoehtoja ole.

VAIHTOEHDOTTOMUUDEN retoriikka on yksi esimerkki siitä, miten toisto tehoaa. Olipa jossakin väitteessä perää tahi ei, vähemmän valppaat yleisöt sen ostavat, kunhan sitä riittävästi toistetaan. Ja kun jokin ajatus on vakiinnutettu pinttymäksi saakka, sen haastaminen saattaa vaarantaa haastajan maineen järkevänä henkilönä.

Miltä muuten tieteellisen realistin näkökulmasta vaikuttaa www.ekonomistikone.fi ? Kaikella kohtuudella on tuki huomautettava, ettei sen pyörittäjien tavoitteena suinkaan ole määrittää äänestämällä mitään taloustieteellistä totuutta tai hyvin perusteltua kantaa.

HUPAISA KONE ja hupaisa kysymys. Kaksi nopeaa ajatusta. Ensinnäkin konsensus tai yksimielisyyden aste voisi tieteelliselle realistille olla korkeintaan totuuden

yksi epävarma indikaattori. Mutta sitä voi käyttää totuuden arvioinnin mittarina vain, jos muut seikat ovat suotuisia, kuten että aiheesta on runsaasti laadukasta tutkimusta ja että sitä koskeva kriittinen keskustelu on organisoitunut jotenkin ihanteellisesti.

TOISEKSI äänestäminen on huono tapa mitata tieteellisesti merkityksellistä konsensusta. Tapa, jolla konsensukseen päädytään, on ratkaisevaa. Vähän samaan tapaan kuin politiikassa korkealaatuinen demokratia edellyttää vaaleja edeltävää korkealaatuista julkista keskustelua, sama pätee totuutta tavoittelevassa tieteessä. Molemmissa edellytetään mm., että kaikki relevantti evidenssi ja kaikki argumentit on diskriminoimatta tuotu pöydälle ja reilusti kriittisen keskustelun kautta perattu. TINA on esimerkki tämän periaatteen laiminlyönnistä. Siis ihan hauska lelu tuo ekonomistikone.

Tähän on tuotu tuttu tarina tieteellisestä konsensuksesta, Kopernikuksesta ja Galileista. Eikö se olekin osuva vertaus? Voiko nykyään vielä käydä niin, että koko maailmankuva mullistuu tai isot asiat mullistuvat? Ne, mitkä ovat olleet konsensuksen mukaisia käsityksiä, muuttuvatkin aivan toisiksi. Onko se tieteessä ylipäänsäkään yleistä enää nykyään?

VÄHEMMÄN ON sen mittaluokan mullistuksia kuin vaikkapa Kopernikus, Darwin tai Einstein. Mutta ei sitä poiskaan voi sulkea. Ei auta mennä ennustamaan tieteen tulevaisuutta. Kyllä vaikkapa fyysikassa ja kosmologiassa on toisinajattelua, joka kyseenalaistaa näiden alojen perustavia opinkappaleita. Sellaisellakin mahdollisuudella voi spekuloida, että nykyinen massiivinen teknotiede on polku-riippuvan prosessin tulos ja verkostomekanismien (*network externalities*) kautta institutionaalisesti niin lujaan paalutettu, että isompi muutos tästä syystä on hankalampi kuin joskus aiemmin, kun rakenteet olivat löyhemmät.

Näitähän on hurjia väitteitä mm., että ihmiskunta tai maailmankaikkeus onkin joku peli, jota joku tuolla pelaa jos-

sakin. Tällaiset maailmankuvaamme mullistavat ajatukset kannattaa ehkä kuitenkin jättää omaan arvoonsa.

AJATUSLEIKIT JA spekulatiiviset ajatukset ovat ihan tieteen arkipäivää, ja niitä pitää kannustaa, kunhan ne pysyvät jonkinlaisen kohtuuden rajoissa. Mutta tämä esimerkki taitaa kuulua sellaisten joukkoon, jota emme voi koskaan tarkistaa. Emme koskaan saa siitä sellaista selkoa, että voisimme tietää, onko näin vaiko ei. ■

Viitteet

- 1 Ks. www.helsinki.fi/tint.
- 2 Käyttätymistaloustieteen kehittämisestä on palkittu taloustieteen Nobelilla vuonna 2002 Daniel Kahneman (jonka läheinen työtoveri oli kuusi vuotta aiemmin kuollut Amos Tversky) ja vuonna 2017 Richard Thaler. -Toim.huom.
- 3 Ks. myös T&Y 3/2016:n pääkirjoitus **TAIMIO** (2016).

Kirjallisuus

- FRIEDMAN, M.** (1953), *The Methodology of Positive Economics*, teoksessa Friedman, M. (Ed): *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- MÄKI, U.** (1995), *Diagnosing McCloskey*, *Journal of Economic Literature*, 33, 1300–1318.
- MÄKI, U.** (Ed.) (2009), *The Methodology of Positive Economics. The Milton Friedman Legacy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY** (2017), *Scientific Realism*.
- ROMER, P.** (2016a), *The Trouble with Macroeconomics*.
- ROMER, P.** (2016b), *Trouble with Macroeconomics, Update*.
- TAIMIO, H.** (2016), *Makromallien kanssa saa olla varuillaan, Talous&Yhteiskunta*, 44:3, 1.